

Ett stundande 200-årsminne.

Uppkomsten av världens äldsta statistik över våldsbrott.

Av docenten VELI VERKKO.

I.

Genom sitt beslut av den 3 februari 1748 biföll riksrådet i Sverige-Finland en av riksdagens sekreta utskott gjord framställning om inrättandet av ett *tabellverk* och fastställde tre inom sekreta utskottets statsdeputation utarbetade formulär till tabeller, enligt vilka de befolkningsstatistiska uppgifterna skulle insamlas. .

Den första av dessa tabeller, som skulle ifyllas av rikets prästerskap, skulle innehålla uppgifter om födda, döda och vigda personer, den andra blanketten uppgifter om dödsfallen, fördelade enligt de avlidnas ålder och kön, samt enligt *dödsorsakerna*, den tredje åter uppgifter om folkmängden.

Dessutom bestämdes, att tabellverket skulle begynna sin verksamhet redan samma år. Då emellertid tryckningen av tabellerna fördröjdes, kunde verksamheten icke upptagas förrän följande år.

Tabellverkets verksamhet led under de första åren av många brister, enär de personer som hade hand om denna voro oavlönade, och betraktade sina uppdrag inom verket blott som bisysslor. Den 11 oktober 1756 ställdes tabellverkets verksamhet på ordinarie fot och institutionens namn förändrades till *tabellkommissionen*¹⁾.

---

¹⁾ *Aug. Hjelt*, Det svenska tabellverkets uppkomst, organisation och tidigare verksamhet. Några minnesblad ur den svensk-finska befolkningsstatistikens historia. Helsingfors 1900. Fennia 16, N:r 2. — *Oscar Lundell*, Bidrag till den finska befolkningsstatistikens historia. Akad. avhandling. Helsingfors 1913.

Om sakens förhistoria må nämnas, att man i Sverige-Finland under frihetstiden, efter det stora nordiska kriget begynte fästa uppmärksamhet vid befolkningsuppgifterna. Den första åtgärden i denna riktning var, att landshövdingarna år 1735 förståndigades att till riksdagen sända utredningar om tillståndet i de olika länen, uppgifter om befolkningens tillväxt m. m.²⁾ Bland de personer, som genom sin verksamhet främjade befolkningsstatistikens utveckling må nämnas den för sin lärdom berömde biskopen i Linköping, sedermera ärkebiskopen, *Erik Benzelius d. y.* (1675—1743) och ständige sekreteraren i den år 1739 grundade Svenska vetenskapsakademien, den kände astronomen och matematikern *Pehr Elvius* (1710—1749). En mycket betydande insats inom detta forskningsgebit gjorde brigadgeneralen *Jacob Albrecht von Lantingshausen* (1699—1769), en begåvad och initiativrik man, som tidigare hade stått i fransk tjänst. Efter att i utlandet ha gjort sig bekant med de befolkningsstatistiska metoderna utarbetade han ett förslag till enhetliga tabeller för ifrågavarande statistik. I detta förslag fästes för första gången uppmärksamheten vid dödsorsaksstatistiken, von Lantingshausen föreslog nämligen, att tabellerna "borde äfwen innehålla de hwarjehanda slags sjukdomar, som mäst-uppfylla dödztlistorne"³⁾. v. Lantingshausens franskspråkiga förslag till tabeller vann sekreta utskottets gillande och hän-sköts till statsdeputationens behandling. Denna utförde med bistånd av sakkunniga och speciellt av svenska vetenskapsakademien ett flitigt och omsorgsfullt arbete. En synnerligen förtjänstfull insats i deputationens arbete gjorde dess ledamot,

²⁾ På grund av avsaknaden av enhetliga tabeller fingo dock dessa uppgifter icke någon större betydelse.

³⁾ Utom uppgifterna om sjukdomarna föreslog han att tabellerna även skulle uppta uppgifter om de personer, som undergått dödsstraff, fördelade enligt brottets art: «le nombre des criminels exécutés par la justice et pour quels crimes». På detta sätt kommo ifrågavarande kriminalstatistiska specialuppgifter med på de slutliga tabellerna, till en början under rubriken «som lidit dödsstraff». *Hjelt*, Det svenska tabellverket s. 85.

domprosten, sedermera biskopen *Petter Filenius* (1704—1780), som tidigare under flera år verkat som professor vid Åbo akademi⁴). I detta skede kompletterades v. Lantingshausens förslag, att de sjukdomar, som "mäst upfylla dödzlistorne", skulle nämnas i statistiken, så att man kom till en verklig dödsorsaksstatistik, som icke blott innehöll uppgifter om sjukdomarna såsom dödsorsaker utan också om andra orsaker till dödsfallen, sammanfattade under den gemensamma rubriken "tilfälligheter". Först från denna tidpunkt omfattar denna statistik uppgifter om "Sjelf-mördare"⁵) och om de två dödsorsaker, som denna artikel kommer att behandla, nämligen "Barnamord" och "Mördade"⁶).

Det slutliga formuläret, där de statistiska uppgifterna för hela riket för år 1749 ha upptagits, har publicerats i *Aug. Hjelts* aktsamling "De första officiella relationerna om svenska tabellverket åren 1749—1757". Tab. II (s. 18)⁷).

Uppgifterna i formuläret äro uppdelade enligt ålder och kön.

II.

Så fick den talserie som berör offren för brotten mot liv sin upprinnelse. Varje dödsfall betecknar ett konstaterat fullbordat brott mot liv. Denna serie av brottstal, som i Finland och Sverige har fortsatt ända till innevarande tid, omfattar inemot 200 år och är med avseende på åldern den enda i sitt slag i hela världen. Frånsett den första tiden fäste man på länge inte någon uppmärksamhet vid detaljerna i denna dödsorsaks-

⁴) Filenius fick också i uppdrag att ombesörja tryckningen av de godkända tabellerna. Upplagen beräknades för 25 år framåt och räckte således ända till år 1773.

⁵) Beträffande självmordsstatistiken under 1750-talet, se min uppsats «Om självmordsfrekvensen i Europa och speciellt i de nordiska länderna» i «Menneske og Miljø» 1946, s. 215—224.

⁶) Om de biografiska uppgifterna se *Herman Hofberg*, Svenskt biografiskt handlexikon. Ny upplaga I—II. Stockholm 1906.

⁷) Några bidrag till den svensk-finska befolkningsstatistikens historia. Helsingfors 1899. Fennia 16, N:r 3.

statistik. Först år 1875 publicerades siffrorna för barnamord, övriga brott mot liv, självmord och avrättningar av den kände pedagogiske författaren, matematikern och politikern *P. A. Siljeström*, i avhandlingen "Om mord och självmord i Sverige under tidskiftet 1749—1870"⁸⁾. (Siljeström hade tidigare ägnat uppmärksamhet också åt de tabeller i dödsorsaksstatistiken, som belysa sjukdomarnas andel i dödsfallen). Men de tal som berörde Finland under det svenska väldets tid lämnade han helt utanför undersökningen. Talen för självmord ha för Finlands vidkommande senare samlats och statistiskt behandlats, också uppgifterna om de avrättade ha publicerats⁹⁾, men uppgifterna om offren för brotten mot liv hava förblivit okända. Den i Finland publicerade statistiken över dödssoffren, där uppgifterna om barnamord och övriga brott mot liv äro specificerade, börjar först från och med år 1878¹⁰⁾, och med gemensamma tal för båda dessa brottsgrupper år 1865.

Under dessa omständigheter har ett i kriminologiskt avseende värdefullt och intressant statistiskt material från medlet av 1700-talet för Finlands vidkommande blivit obeaktat. Den del av materialet som hänför sig till den tid Finland var förenat med Sverige, förvaras ända till år 1806 hos statistiska centralbyrån i Sverige, den del åter, som rör tiden f. o. m. 1808, hos statistiska centralbyrån i Finland¹¹⁾.

Här fanns en viktig forskningsuppgift att fullfölja. Under åren 1936 och 1938 var jag i tillfälle att på statistiska centralbyrån i Sverige anteckna uppgifterna om antalet dödsoffer i

---

⁸⁾ Statistisk Tidskrift utgifven af Kungl. Statistiska Centralbyrån. Årg. 1875. Stockholm s. 145 o. följ. Avhandlingen omfattar 9 sidor text och 17 sidor tabeller.

⁹⁾ I *K. Olivecronas* arbete «Om dödsstraffet». Andra upplagan. Uppsala 1891, finns detaljerade uppgifter om dessa. Tabell IV. s. 110—153. Uppgifterna för Finland sluta vid år 1806 och äro liksom också uppgifterna för Sverige långt ifrån fullständiga.

¹⁰⁾ De officiella uppgifterna om offrens kön börja ännu senare, år 1890.

¹¹⁾ Uppgifterna för år 1807 saknas.

Finland intill år 1806. För den beredvillighet och hjälpsamhet jag därvid har fått röna ber jag att i främsta rummet få tacka förste aktuarien, fil. lic. *Hjalmar Fredelius* samt byråchefen, fil. doktor *Otto Grönlund* och förste aktuarien, fil. och jur. kand. *Sverker Groth*.

Vid statistiska centralbyrån i Finland har jag gjort anteckningar om motsvarande material för tiden 1808—1877.

På dessa statistiska uppgifter grunda sig följande av mig publicerade undersökningar: "Brottslighet och folklynne" (Svensk Juristtidning 1945), "Barnamorden och sexualmoralen i Sverige-Finland på 1700-talet" (Nordisk Tidsskrift for Strafferet 1946) samt "Våldsbrottslighetens utveckling och lagbundenhet i Sverige och Finland åren 1750—1940" (Statsvetenskaplig Tidskrift 1946).

III.

Vi ställas nu inför den viktiga frågan, vilket värde man bör tillerkänna uppgifterna om brotten mot liv i dödsorsaksstatistiken. Vi ha redan nämnt, att denna statistik ända från början omfattade tvenne olika grupper, nämligen sjukdomar och andra dödsorsaker, "tilfälligheter". Det är skäl att här räkna upp de sistnämnda:

«Quafde af Ammor eller Mödrar, Barnamord, Mördade, Döde af hunger och otjenlig Spis, Drunknade, Omkomne under Isen, Frusne till Döds, Omkomne af Oos, Sjelf-mördare, Som lidit Dödsstraff, Döde af vådeliga tilfällen».

Dödsorsaksuppgifterna inom sistnämnda grupp utgöra ett mycket tillförlitligare material än motsvarande uppgifter inom gruppen "sjukdomar". Men det finnes inga garantier för att dödsorsakerna alltid blevo bekanta för den myndighet, som hade att uppgöra statistiken, d. v. s. för prästerskapet. Uppgifterna om offren för brott mot liv intaga dock en särställning bland de uppgifter det här är fråga om, ty i 1734 års lag fanns i Missgärningsbalkens 28 kap. 6 § följande stadgande:

«Ther tvifvelachtigt är, om then döde af sot, eller annars handaverk döden fått; låte Domaren, eller Konungens Befalningshafvande then dödas kropp syna, innan then begrafven varder».

Detta lagrum blev ett verksamt stöd vid utredningen av misstänkliga dödsfall.

Låt oss efter detta undersöka vad de benämningar som avse brott mot liv, nämligen "Barnamord" och "Mördade" innebära. Vi fästa först uppmärksamheten vid begreppet barnamord. Det kan vid första ögonkastet förefalla, som om detta brott vore lätt att dölja. Ett barn kan lätt tagas avdaga t. ex. genom vårdslös skötsel, utan att den egentliga orsaken till dödsfallet kommer i dagen. Men såsom professor *Oiva Elo* påpekar i sin undersökning "Der Kindesmord in der Kriminalstatistik"¹²⁾ — är det i sådana fall alls icke fråga om barnamord, som blott kan begås av en moder till ett oäkta barn vid själva framfödandet eller strax därefter. Då en ogift kvinna blir gravid väcker det inom kort uppmärksamhet hos hennes omgivning och ju längre havandeskapet framskrider, desto svårare är det för henne att hemlighålla sitt tillstånd. Ifall barnet dör vid födelsen eller strax därefter, ligger misstanken om barnamord nära till hands.

Större betydelse ur kriminologisk synpunkt än rubriken "Barnamord" har rubriken "Mördade". Vad innebär den?

Studerar man närmare missgärningsbalkens i 1734-års lag bestämmelser om de olika brotten mot liv, kan man knappast komma till något annat resultat än att rubriken hänförde sig till alla konstaterade fullbordade brott mot liv, — (med undantag för dödsvallande och barnamord), eller således till alla de brott mot liv, som omnämns i kap. 21 §§ 1—4 och 6—9 av den finska strafflagen, och med ytterst få undantag i kap. 14 §§ 1 och 3—8 i den svenska¹³⁾.

Missgärningsbalkens 12 kap. "Om mord och nidingsverk"

¹²⁾ Deutsche Zeitschrift für die gesamte gerichtliche Medizin, 32 Band, 1 Heft. Berlin 1939, s. 5 och följ.

¹³⁾ *Siljeström* är av samma uppfattning. I en not på sid. 146 i sin avhandling säger han: «Uti uppgifterna göres ingen åtskillnad mellan hvad i lagstil kallas dråp och mord. Däremot ingå icke i räkningen lif spillda i krig eller af våda». S. nämner ej, på vilka grunder han kommit till denna uppfattning — synbarligen har han fått upplysning härom i andra hand.

omfattar tre paragrafer, av vilka den sista icke berör något brott mot liv, utan närmast avser misshandel varav svår kroppsskada följt. Ordet "nidingsverk" i rubriken har avseende på detta brott. I § 1 säges "Dräper man, eller qvinna, annan försåtliga och i löndom, varde mördaren halshuggen mannen steglåd, och qvinna i båle bränd". Här är det enligt definitionerna i Finlands och Sveriges gällande strafflagar fråga om mord i dess vanligaste form. Men i 2 § av samma kapitel stadgas, att den som "dräper" simmande eller badande eller någon som befinner sig i ett sådant tillstånd att han icke kan försvara sig skall dömas till samma dödsstraff. I detta fall är det således fråga också om dråpartade brott, och dock talar kapitelrubriken om mord. Det är uppenbart att dessa fall höra under benämningen "Mördade".

I 14 kap. av missgärningsbalken talas det om dråp av föräldrar, barn och syskon, som lagen ansåg vara ett grövre brott än det i kap. 12 nämnda mordet. Det är tydligt att dessa brott lika väl som de i MB 12:2 nämnda dråpen höra under benämningen "Mördade". Likaså de brott som nämnas i MB 15:1, där det är fråga om dråp av husbonde eller förman, och det kan knappast förhålla sig på annat sätt i fråga om förgiftning, ett mordartat brott (MB 17). I kapitlet "Om annat dråp" ingå de brott som i den finska lagstiftningen rubriceras såsom misshandel med dödlig påföljd; också de höra säkert till nämnda kategori. Man kan ej förutsätta annat, eftersom det i § 3 av samma kapitel är fråga om dråp som utföres mot ersättning; detta är ju ett brott av mordnatur.

Däremot ingår i begreppet "mördade" ett så utpräglat drag av uppsåtlighet, att det är otänkbart att de i MB 27 och 28 kapitel nämnda av våda eller oaktsamhet orsakade gärningarna skulle kunna hänföras till denna rubrik.

Också en annan omständighet talar för att benämningen "mördade" hänför sig till de konstaterade fullbordade brotten mot liv, med undantag av dödsvållande och barnamord.

Om benämningen hänförde sig endast till mord i enlighet med den definition av brottet som ges i MB 12:1, hur skulle det

då kunna vara möjligt att enligt uppgifterna antalet mördade under åren 1749—1756 i Sverige-Finland var $2\frac{1}{2}$ gånger så stort, (se följande sida) och i Finland under åren 1754—1763 c:a 3 gånger så stort som antalet fall av barnamord?¹⁴⁾)

Ehuru uppgifterna om antalet offer för brott mot liv utgöra det mest tillförlitliga materialet i dödsorsaksstatistiken, är det skäl att påpeka, att under 1700-talet och ännu under 1800-talet många brott mot liv helt visst förblevo ouppdagade och detta speciellt i fråga om mord. Då hände det också mycket oftare än nu att brottet uppdagades först långt efter det år då det hade begåtts, så att det inte blev upptaget i statistiken för detta år. Förhållandena voro outvecklade, bosättningen gles och metoderna att uppdaga brott bristfälliga.

Det är dock onödigt att överdriva betydelsen av dessa faktorer. I detta sammanhang hänvisar jag till mina tidigare nämnda undersökningar. I dem har det icke varit fråga om att bestämma den faktiska frekvensen av brottsligheten mot liv i Sverige-Finland, utan endast att konstatera, hur stor denna frekvens har varit i den ena riksdelen, Finland, i förhållande till den andra Sverige. Det är uppenbart, att de uppgifter som fås från olika delar av samma riksenhet relativt väl kunna jämföras med varandra. På detta sätt får man en värdefull belysning av vårt kriminalitetsproblem redan från avlägsna tider, från tider, då man annorstädes i världen ännu var alldeles obekant med statistiska uppgifter av detta slag.

IV.

Vid behandlingen av de tidigaste skedena av statistikens utveckling får man icke glömma den första officiella statistiska berättelsen, nämligen tabellkommissionens hemliga utredning, "Tabellkommissionens underdåniga Relation af år

¹⁴⁾ I Finland hade antalet mördade under denne tidsperiod uppgivits till i medeltal 1,60, men barnamord blott till 0,54 per 100 000 invånare. Se min artikel «Brottslighet och folklynne» s. 474 och «Barnamorden och sexualmoralen i Sverige-Finland på 1700-talet» s. 40.

1761"¹⁵), ett digert 95 olika paragrafer omfattande aktstycke, som inlämnades till 1761—1762 års riksdag. *Aug. Hjelt* har publicerat detta aktstycke i sin aktsamling "De första officiella relationerna om svenska tabellverket", s. 22—136. Aktstycket, som är undertecknat av fem av ledamöterna och sekreteraren i tabellkommissionen, torde till väsentlig del ha utarbetats av ledamoten i kommissionen, den framstående astronomen och matematikern *Pehr Wilhelm Wargentin* (1717—1783)¹⁶). *Wargentin*, som tillhörde en från Finland inflyttad släkt, blev år 1749 efter *Pehr Elvius* ständigt sekreterare i Svenska vetenskapsakademien. Han har inlagt stora förtjänster om den vidare utvecklingen av befolkningsstatistiken.

Berättelsen innehåller mångsidiga befolkningsstatistiska uppgifter för åren 1749—1757. Uppgifterna om brotten mot liv ingå i §§ 82 och 83 av den och ha sammanförts under rubriken "Barna-Mord" och "Nidingsmord"¹⁷). Talen hänföra sig till förhållandena i det dåvarande Sverige-Finland. Vi anföra dem här nedan.

År	Barna-Mord	Nidingsmord
1749.....	9	21
1750.....	10	35
1751.....	19	17
1752.....	6	23
1753.....	11	31
1754.....	9	30
1755.....	11	17
1756.....	9	28
1757.....	8	24

¹⁵) De statistiska uppgifterna om befolkningen voro under frihetstiden rikshemligheter.

¹⁶) *Cederberg, A. R.*, *Pehr Wargentin als Statistiker, Untersuchungen in der Geschichte der Bevölkerungsstatistik während der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts.* Helsingfors 1919, s. 53.

¹⁷) «Nidingsmord» avser samma begrepp som «mördade», men är som rubrik betraktad ännu mer misslyckad.

Totalantalet är för den första gruppen 92 och för den andra 226. Som slutsumma för den sistnämnda gruppen har dock uppgivits 236, således ha 10 fall av brott mot liv från senare år tillkommit¹⁸⁾. Det är tydligen fråga om fall som ha uppdragats senare. Medeltalet per år utgör i fråga om barnamord 10.1 och beräknat per 100 000 invånare 0.44. Medeltalet för de övriga brotten mot liv är 25.1 eller 1.12 per 100 000 invånare, ifall man utgår från talet 226. Utgår man från totalsumman 236 bli motsvarande tal 26.22 och 1.15¹⁹⁾.

Emedan den text som ansluter sig till dessa tal, är en av de första kriminalstatistiska kommentarerna i världen och är synnerligen betecknande för tidsandan, är det på sin plats att också anföra den här. Om barnamord säges:

«At på en summa 84 954 födde och 1851 oäkta barn icke flere än 10 mördas, wittnar om gode Politiske författningar til denna syndens hämmande emot förre tider, då pliktpallen war i bruk».

De övriga brotten mot liv kommenteras på följande sätt:

«De mord, som av nid och hat begås, äro något mera än 26 per medium om året, eller at emot 85 776 menniskor, händer ett nidingsmord, hwilket torde wittna om större sedlighet och mennisko-kärlek än hos andra folkslag.

Efter som barnamord merendels härflyta av blygsamhet, så rönes at mannens wrede gör nästan 3 gånger större skada än qwinnans blygsamhet i detta stycket».

Uppgifter om de senare skedena i utvecklingen av den del av dödsorsaksstatistiken, som berör brott, stå att få i första delen av min undersökning om brottens mot liv och misshandelsbrottens frekvensförhållanden, sid. 101 och följ. samt 155 och följ.²⁰⁾.

¹⁸⁾ I berättelsen påpekas uttryckligen att »Addenderna gifva 226».

¹⁹⁾ Hela invånarantalet för Sverige-Finland var år 1749 2 132 619 och år 1757 2 307 599.

²⁰⁾ *Verleko, Veli*, Henki- ja pahoinpitelyrikollisuuden kehityssuunnan ja tason määräämisestä. Tilastollis-metodologinen tutkimus. I. Suomi ja sen naapurimaat. Akad. avhandling. Helsingfors 1931.